

თანამედროვე ტრანსნაციონალური კომპანიები

*გუგული ყურაშვილი, სტუ-ს ასოცირებული პროფესორი
ლაშა ვაშაკიძე, სტუ-ს ფაკულტეტის დოქტორანტი*

რეზიუმე

საერთაშორისო მენარმეობის ფორმები მრავალფეროვანია. საერთაშორისო ტრანსნაციონალური კომპანიების რიცხვი წლითიწლით იზრდება. თუ მსხვილ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს დარგობრივ ქრილში განვიხილავთ, მათი უმრავლესობა ნავთობის და გაზის მრეწველობის სანარმოებია. თუმცა, ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ წინა წლებში ამ დარგის ტრანსნაციონალურ კომპანიებს მეტი ხვედრითი წონა ეკავათ, ვიდრე დღეს.

უკანასკნელ წლებამდე განვითარებადი ქვეყნები ძირითადად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ბაზირებული ტრანსნაციონალურ კომპანიების ქალიშვილი სანარმოების და ფილიალების მიმღები ქვეყნები იყვნენ. უკანასკნელ 15 წელიწადში შეიმჩნევა განვითარებული ქვეყნებიდან მსხვილი კომპანიების წილის ზრდა.

განვითარებადი ქვეყნების ტნკ-ების ინტერნაციონალიზაციის (TNI) დონე განსხვავებულია წარმოების მიხედვით. ელექტრონული და კომპიუტერული ტექნიკის მწარმოებელი ტნკ-ების TNI საშუალოდ მცირედით მაღალია, ვიდრე მათი კოლეგების მსოფლიოს უდიდესი ტნკ-ების. ასევე ტელეკომუნიკაციის, ნავთობისა და ავტოსატრანსპორტო ნაწილების წარმოებაშიც მათი დონე უფრო დაბალია.

საერთაშორისო მენარმეობის ფორმები მრავალფეროვანია. ისინი მოიცავენ საზღვარგარეთ შვილობილი ფირმებისა და ფილიალების, ასევე, სხვა ქვეყნების ფილიალებთან ერთობლივი სანარმოებისა და შერეული კომპანიების ადგილობრივი, სახელმწიფო და კერძო კაპიტალის მონაწილეობით შექმნილ სანარმოებს. ყველა სახის საერთაშორისო წარმოებისთვის საერთოა ეკონომიკური საქმიანობის გატანა ეროვნული საზღვრების გარეთ, ე. ი. მისი ტრანსნაციონალიზაცია. ტრანსნაციონალიზაციის პროცესის გამოხატულებაა ტრანსნაციონალური კომპანიების წარმოქმნა და მსოფლიო ეკონომიკის სუბიექტებად მათი გადაქცევა.

საერთაშორისო ტრანსნაციონალური კომპანიების რიცხვი წლითიწლით იზრდება. გასული საუკუნის 70-იან წლებში მათი რიცხვი მხოლოდ 7000 იყო, ამჟამად მათი რიცხვი 87000 ერთეულია 801000 შვილობილი კომპანიით. მაშასადამე, 1970 წლიდან დღემდე ტრანსნაციონალური კომპანიების რიცხვი 12,4-ჯერ არის გაზრდილი.¹

“ფორბსმა” გამოაქვეყნა 10 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანიების 2012 წლის რეიტინგი 4 მაჩვენებლის მიხედვით. ეს მაჩვენებლებია რეალიზაცია, აქტივები, ტრანსნაციონალიზაციის ინდექსი და საბაზრო კაპიტალიზაცია. აქტივების მიხედვით რეიტინგში პირველი 10 ადგილი უკავიათ:

1. General Electric Co (აშშ);
2. Royal dutch Sheel (ნიდერლანდები);
3. BP (გაერთიანებული სამეფო);
4. ExxonMObill Corporation (აშშ);
5. Toyota Motor (იაპონია);
6. Total SA (საფრანგეთი);
7. GDF Suez F (საფრანგეთი);
8. Wodafone Groyn (გაერთიანებული სამეფო);
9. Enel SpaI (იტალია);
10. Telefonica SA (ესპანეთი).

აღსანიშნავია, რომ 11 წელიწადში რეიტინგში გარკვეული ცვლილებები მოხდა. კომპანიების ათეულში მოხვდა ორი ახალი კომპანია - “Enel SpaI” და “Telefoncia SA”, რომლებიც 2000 წლის რეიტინგულ სიაში საერთოდ არ ფიგურირებდნენ. ამასთან

¹ ბალიშვილი გ., საერთაშორისო შრომის დანაწილების მოდელის შემუშავება, დისერტაცია, 2013, გვ. 59.

აქტივების მიხედვით პირველი ადგილი დაიკავა “General Electric”-მა, რომელსაც 2000 წელს ეკავა მე-8 ადგილი, მეორე ადგილი დაიკავა კომპანია “Royal Dutch Shell”-მა, რომელსაც 2000 წელს ეკავა პირველი ადგილი, მერვე ადგილზე გადმოვიდა კომპანია “Wodafone”, რომელსაც 2000 წელს ეკავა მეცხრამეტე ადგილი და ა. შ.

რაც შეეხება საბაზრო კაპიტალიზაციის მაჩვენებლით ჩატარებულ რეიტინგს, აქ ასეთი მდგომარეობაა (ცხრილი 1):

ცხრილი 1.

მსოფლიოს უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანიების რეიტინგი საბაზრო ღირებულების მიხედვით (მლნ აშშ დოლარი)

2012 წელს²

რეიტინგი	კომპანიის დასახელება	ქვეყანა	სექტორი	საბაზრო ღირებულება (მლნ აშშ დოლარი)
1	Apple	აშშ	ტექნოლოგიური მოწყობილობები და აღჭურვილობა	559002
2	Exxon Mobil	აშშ	ნავთობი და გაზი	408777
3	PetroChina	ჩინეთი	ნავთობი და გაზი	278968
4	Microsoft	აშშ	პროგრამები და მოწყობილობები	270644
5	IBM	აშშ	კომპიუტერული პროგრამები და მომსახურება	241755
6	Industrial & Commercial Bank of China	ჩინეთი	საბანკო	236335
7	Royal Dutch Shell	დიდი ბრიტანეთი	ნავთობი და გაზი	222425
8	China Mobile	ჰონ-კონგი	მობილური ტელეკომუნიკაციები	220979
9	General Electric	აშშ	მრეწველობა	212318
10	Chevron	აშშ	ნავთობი და გაზი	211951
11	Wal-Mart Stores	აშშ	საცალო გაყიდვები	208358
12	Nestle	შვეიცარია	კვების პროდუქტები	207376
13	Berkshire Hathaway	აშშ	დაზღვევა	201135
14	China Construction Bank	ჩინეთი	საბანკო	193151
15	AT&T	აშშ	ტელეკომუნიკაცია	185155
16	Procter & Gamble	აშშ	საყოფაცხოვრებო პროდუქცია	185123
17	Samsung Electronics	სამხრეთ კორეა	ტექნოლოგიური მოწყობილობები და ტექნიკა	181774
18	Johnson & Johnson	აშშ	ფარმაცია	181390
19	Wells Fargo	აშშ	საბანკო	180178
20	BHP Billiton	ავსტრალია - დიდი ბრიტანეთი	სამთო მრეწველობა	179523

აქტივების მოცულობით პირველ ათეულში მოხვედრილი კომპანიები, საკმაოდ უკანა პლანზე არიან ტრანსნაციონალიზაციის ინდექსით. ამ მაჩვენებლით “Electric”-ი 67-ე ადგილზეა, “Royal Dutch Shell”-ი -

31-ზე, “BP”-ი - 21-ზე და ა. შ. ტრანსნაციონალიზაციის ინდექსი არის კომპანიის უცხოური აქტივების უცხოეთში რეალიზაციის და უცხოურ ფილიალებში დასაქმებულთა წილების (კომპანიის შესაბამის საერთო მაჩვენებლებში) გაშუალებული მაჩვენებელი. რაც მაღალია ეს მაჩვენებელი, მით მაღალია უცხოური ფილიალების როლი ტრანსნაციონალური კომპანიის საქმიანობაში. ცხრილში მოცემული 10 უმსხვილესი კომპანიის სიაში ტრანსნაციონალიზაციის ინდექსი ყველაზე მაღალი აქვს კომპანია “Vodafone Groyn”-ს (90,2%). ამიტომ მას “ფორბსმა” რეიტინგში მე-10 ადგილი მისცა.

ამ ჩამონათვლიდან 12 კომპანია არის ამერიკის შეერთებული შტატების, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს ქვეყანა მსოფლიოს მსხვილი წარმოების ლიდერია.

ცხრილიდან ჩანს, რომ 2012 წელს 2000 წელთან შედარებით კომპანიის საბაზრო ღირებულებით გამოთვლილ რეიტინგში პირველ ოცეულში ახალი მოთამაშეები გამოჩნდნენ. ესენია: “Apple”, “Microsoft”, “Procter & Gamble” და სხვები.

თუ ამ მსხვილ ტრანსნაციონალურ კომპანიებს დარგობრივ ჭრილში განვიხილავთ, მათი უმრავლესობა ნავთობის და გაზის მრეწველობის სანარმოებია. თუმცა, ისიც უნდა ავლენიყნოთ, რომ წინა წლებში ამ დარგის ტრანსნაციონალურ კომპანიებს მეტი ხვედრითი წონა ეკავათ, ვიდრე დღეს. მაგალითად, 50 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანიიდან 1979 წელს 20 იყო ნავთობის და გაზის საწარმო, ხოლო 2012 წელს 20 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანიიდან მხოლოდ 4 არის ნავთობის ამოღება-გადამუშავების სპეციალიზაციის. იგივე მოხდა ქიმიურ მრეწველობაში. 1999 წელს ამ დარგს ჰქონდა 7 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანია, რომლებიც ხვედებოდნენ 50 მსხვილი კომპანიის სიაში, ამჟამად ქიმიური საწარმო 20 უმსხვილეს კომპანიათა სიაში აღარ ფიგურირებს. ასევეა ელექტრონული მოწყობილობის და კომპიუტერების ხაზითაც კი. თუ 1999 წელს იყო 18 მსხვილი ტრანსნაციონალური კომპანია (ცხრილი 2), რომლებიც 50 მსხვილ საწარმოთა სიაში ხვედებოდნენ, ეხლა ოცეულის სიაში მოხვდნენ მხოლოდ “Microsoft” და “IBM”.

2 წყარო: The Financial Times, Global 500, 2012, <http://www.gfmag.com>

მსოფლიოს 100 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური
კომპანიის დარგობრივი კუთვნილება³

№	დარგების დასახელება	1990	1995	1999
1	ელექტრონული მოწყობილობა, კომპიუტერების წარმოება	14	18	18
2	აგრომრეწველობა	13	14	14
3	ნავთობმრეწველობა	13	14	13
4	კვების პროდუქტების წარმოება	9	12	10
5	ქიმიური მრეწველობა	12	11	7
6	ფარმაცევტული მრეწველობა	6	6	7
7	ვაჭრობა	7	5	4
8	ტელეკომუნიკაციები	7	5	4
9	მეტალურგია	2	5	3
10	მშენებლობა	6	2	1
11	მასობრივი ინფორმაცია	6	2	1
12	სხვა დარგები			

მსოფლიოს 500 უმსხვილეს კომპანიათა შორის 10
და მეტი კომპანია ეკუთვნის შემდეგ ქვეყნებს:⁴

აშშ-ს - 162 კომპანია;
იაპონია - 67 კომპანია;
საფრანგეთი - 38 კომპანია;
გერმანია - 37 კომპანია;
დიდი ბრიტანეთი - 33 კომპანია;
ჩინეთი - 24 კომპანია;
კანადა - 16 კომპანია;
ნიდერლანდები - 14 კომპანია;
სამხრეთ კორეა - 14 კომპანია;
შვეიცარია - 13 კომპანია;
იტალია - 10 კომპანია;
რუსეთი - 4 კომპანია.

მაშასადამე, მსოფლიოს 11 ქვეყანას ეკუთვნის
მსოფლიოს 500 უმსხვილესი ტრანსნაციონალური
კომპანიების 85%, ანუ 428 კომპანია.

უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ 500 უმსხვილეს
ტრანსნაციონალურ კომპანიაზე მოდის "მსოფლიოს
გადამამუშავებელი მრეწველობის პროდუქციის ექს-
პორტის 1/3 ნაწილი, ახალი ტექნოლოგიებით ვაჭრო-
ბის 4/5 ნაწილი. 500 ტრანსნაციონალურ კომპანია
აკონტროლებს მსოფლიო ვაჭრობის 70%-ს, ხოლო
მათგან 400 - ყველა პირდაპირი უცხოური კაპიტ-

3. თურქია გ., ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლი
მსოფლიო ეკონომიკაში, ჟ. «საქართველოს ეკონომიკა», №2, 2008,
გვ. 105.

4. ფუტყარაძე რ., ტრანსნაციონალური კომპანიები და გლო-
ბალიზაცია, შრომების კრებული - «გლობალიზაცია და საქარ-
თველოს ეკონომიკური განვითარება, თბ., 2008, გვ. 130-131.

აღდებანდების ნახევარს. ტრანსნაციონალური კომ-
პანიები უშუალოდ ქმნიან მსოფლიოს მთლიანი შიდა
პროდუქტის 25%-ს».⁵

უმსხვილესი ტრანსნაციონალური კომპანიე-
ბი ძირითადად განვითარებულ ქვეყნებში არიან
ბაზირებულნი. მათ შორის ლიდერობს აშშ. 2012
წლის მონაცემებით 10 უმსხვილესი კომპანი-
იდან ხუთი აშშ-ია (50 უმსხვილესი კომპანიიდან
ოცდაათი აშშ-ია, 100 უმსხვილესი კომპანიიდან
55 აშშ-ია), ესენია: "Wal-Mart"-ი, "General Motors",
"ExxonMobil"-ი, "Ford Motor"-ი და "General Electric".
შემდეგ ადგილებზეა იაპონია, გერმანია, დიდი ბრი-
ტანეთი, საფრანგეთი, ჩინეთი და სხვები.⁶

უკანასკნელ წლებამდე განვითარებადი ქვეყნები
ძირითადად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ბაზირე-
ბული ტრანსნაციონალურ კომპანიების ქალიშვილი
სანარმოების და ფილიალების მიმღები ქვეყნები
იყვნენ. უკანასკნელ 15 წელიწადში შეიმჩნევა განვი-
თარებული ქვეყნებიდან მსხვილი კომპანიების წილის
ზრდა. 2004 წლის უმსხვილეს ტრანსნაციონალურ
კომპანიათა ათეულში არცერთი კომპანია არ იყო
განვითარებადი ქვეყნებიდან, 50 კომპანიაში მოხ-
ვდა მხოლოდ ერთი ("Samsung"-ი, სამხრეთ კორეა),
ხოლო 100 კომპანიაში სამი ("Samsung"-ი, "China Mo-
bile" - ჰონ-კონგიდან და "Газпром"-ი რუსეთიდან).⁷

2006 წელთან შედარებით 2007 წელს განვითარე-
ბადი ქვეყნების ასი არასაფინანსო ტრანსნაციონ-
ალური კომპანიების აქტივები გაიზარდა 29%-ით,
მსოფლიოს მსგავსი ასი ტრანსნაციონალური კომ-
პანიისა კი მხოლოდ 16%-ით.⁸ მაშინ როცა განვი-
თარებადი ქვეყნების 100 უდიდესი არასაფინანსო
ტნკ-ს მთლიანი აქტივების და დასაქმების ზრდა შე-
საბამისად შეადგენს 18% და 34%-ს, მსოფლიოს ასი
უდიდესი არასაფინანსო ტნკ-ს მსგავსი მონაცემები
მხოლოდ ერთ წელში შესაბამისად გაიზარდა 20% და
41%-ით.

განვითარებადი ქვეყნებიდან ტნკ-ების ეს დინამ-
იზმი გამოწვეულია ახალი მოთამაშეების გამოსვ-
ლით ასპარეზზე. უკანასკნელი 10 წლის მანძილზე
განვითარებადი ქვეყნებიდან 50 უდიდესი ტნკ-ს შე-
მადგენლობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა. თუ მათ-
გან 20 ტნკ-მ 1999 წლიდან და 2009 წლის ჩათვლით
საკუთარი პოზიცია შეინარჩუნა ამ სიაში, ამჟამად
მათ ჩამონათვალში 30 ახალი ტნკ შევიდა. ამ ტნკ-
ებიდან შვიდმა უკვე თავისი ადგილი მოიპოვა მსოფ-
ლიოს 100 უდიდეს ტნკ-ს შორის, მაშინ როცა 1993
წელს მათგან არც ერთი არ იყო წარმოდგენილი.

5. ჭითანავა ნ., გლობალიზაცია და საქართველოს სოციალურ-
ეკონომიკური განვითარების პრობლემები, საქართველოს ეკონო-
მიკურ მეცნიერებათა აკადემია, შრომები, VIII ტომი, 2010, გვ. 93.

6. შენგელა თ., საერთაშორისო მენეჯმენტი, თბ., 2012, გვ.
47.

7. თურქია გ., ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლი
მსოფლიო ეკონომიკაში, ჟ. «საქართველოს ეკონომიკა», №2, 2008,
გვ. 106.

8. მანველიძე ი., ტრანსნაციონალური კომპანიები
ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკასა და პოლიტიკაში, თბ.,
2009, გვ. 103.

განვითარებადი ქვეყნების ტნკ-ებს შორის პირველ სამ ადგილს ჰონგ-კონგი, მექსიკა და სამხრეთ კორეა ინაწილებენ. 2007 წელს უცხოური აქტივების (83 მლრდ აშშ დოლარი) მოცულობით ჰონგ-კონგის კომპანიამ - "Hutchison Whampoa Limited" შეინარჩუნა ლიდერობა განვითარებადი ქვეყნების 100 ტნკ-ს შორის მთლიანი უცხოური აქტივების 11%-იანი მაჩვენებლით. მას მოსდევს მექსიკური "Cemex S.A.", სამხრეთ კორეული "LG Corp", "Samsung Electronics Co.", "Ltd.m" მალაიზიური "Petronas - Petroliaam Nasional Bhd", სამხრეთ კორეული "Hyundai Motor Company" და ჩინური "CITIC Group" ტნკ-ები.

თუმცა, განვითარებადი ქვეყნების ტნკ-ების ინტერნაციონალიზაცია, რომელიც შეფასებულია მათი INT-ის მიხედვით არსებითად რჩება უფრო დაბალი, ვიდრე მსოფლიოს უდიდესი 100 უდიდესი ტნკ-ის: შესაბამისად, 54%-ი, 62%-ის საწინააღმდეგოდ. თუმცა, სხვაობა მათ შორის 1993 წლიდან შესამჩნევად მცირდება.

კომპანიების ნაციონალიზაციის თვალსაზრისით, აზია მათი გავლენის ზრდის კვალობაზე რჩება უდიდეს მშობლიურ რეგიონად. ჰონგ-კონგი და ტაივანი UNCTAD-ის 2007 და 2008 წლების რეიტინგულ მონაცემებში ინარჩუნებენ დომინანტ როლს განვითარებადი ქვეყნების 100 უდიდეს ტნკ-ს შორის. სინგაპური და ჩინეთი, თითოეული 11 კომპანიით ზრდის მათ რაოდენობას, სამხრეთ აფრიკა - 9, მალაიზია - 6, ბრაზილია - 3, მექსიკა - 5, სამხრეთ კორეა - 5, ინდოეთი - 2, ქუვეითი - 2, თითო კომპანიით სიაში მოხვდნენ კატარი, ვენესუელა, ტაილანი, ფილიპინები და თურქეთი. განვითარებადი ქვეყნების 100 ტნკ წარმოების სფეროში აქტიურობის მიხედვითაც სხვადასხვა სახეს ავლენენ. მათგან 19 ისე დაკავებულია ელექტრონულ და კომპიუტერულ წარმოებით, მათ მოჰყვება ნავთობის მრეწველობაში დაკავებული - 9, კავშირგაბმულობაში - 7, კვებისა და სასმელების წარმოებაში - 7, ტრანსპორტსა და შენახვების სექტორში - 6. აქ ასევე წარმოდგენილია დივერსიფიცირებული წარმოების მქონე ტნკ-ები - 12. მსოფლიოს 100 უდიდეს ტნკ-სთან მიმართებით, მათ შორის ბევრად ძლიერი ტნკ-ების რიცხვი ხუთს აღწევს.

განვითარებადი ქვეყნების ტნკ-ების ინტერნაციონალიზაციის (TNI) დონე განსხვავებულია წარმოების მიხედვით. ელექტრონული და კომპიუტერული ტექნიკის მწარმოებელი ტნკ-ების TNI საშუალოდ მცირედით მაღალია, ვიდრე მათი კოლეგების მსოფლიოს უდიდესი ტნკ-ების. ასევე ტელეკომუნიკაციის, ნავთობისა და ავტოსატრანსპორტო ნაწილების წარმოებაშიც მათი დონე უფრო დაბალია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბალიშვილი გ., საერთაშორისო შრომის დანაწილების მოდელის შემუშავება, დისერტაცია, 2013, გვ. 59.
2. თურქია გ., ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლი მსოფლიო ეკონომიკაში, ჟ. "საქართველოს ეკონომიკა", №2, 2008, გვ. 105.
3. ფუტკარაძე რ., ტრანსნაციონალური კომპანიები და გლობალიზაცია, შრომების კრებული - "გლობალიზაცია და საქართველოს ეკონომიკური განვითარება, თბ., 2008, გვ. 130-131.4
- 4.ჭითანავა ნ., გლობალიზაცია და საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, შრომები, VIII ტომი, 2010, გვ. 93.
5. შენგელია თ., საერთაშორისო მენეჯმენტი, თბ., 2012, გვ. 47.
6. თურქია გ., ტრანსნაციონალური კორპორაციების როლი მსოფლიო ეკონომიკაში, ჟ. "საქართველოს ეკონომიკა", №2, 2008, გვ. 106.
7. მანველიძე ი., ტრანსნაციონალური კომპანიები ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკასა და პოლიტიკაში, თბ., 2009, გვ. 103.
- 8.Unicat world investment report, Transnational Corporations, Vol. 21. No. 1, April, 2012.
- 9.www.globalizatio.kof.ethz.ch